

Levenslang leren en de terugkeer van volwassenen naar het hoger onderwijs

De Lathouwer, L., Cantillon, B., Augustyns, M. & Dillen, H. 2006. *Levenslang leren en de terugkeer van volwassenen naar het hoger onderwijs. Een exploratieve studie*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen.

Dit VIONA-onderzoek exploreert in Vlaanderen voor de eerste maal de terugkeer van volwassenen in het hoger onderwijs. Het gaat in op drie onderzoeksvragen: (1) welk aanbod bestaat er in het hoger onderwijs voor volwassenen die een basisopleiding wensen te volgen, (2) wie zijn deze studenten en waarom gaan ze opnieuw studeren en (3) welke faciliterende beleidsinstrumenten zijn er voorhanden, welke zijn gekend en welke worden gebruikt?

Situering van het onderzoek

Levenslang leren wordt vandaag beschouwd als een kernstrategie in de verdere evolutie naar een kennissamenleving. Onze kennissamenleving stelt steeds hogere eisen aan kennis en aan veelzijdigheid van competenties. Een structureel probleem van vergrijzende Westerse economieën is het dreigend tekort aan menselijk kapitaal, waardoor bepaalde functies niet langer kunnen worden ingevuld. Bovendien is er sprake van snelle veroudering van kennis, wat regelmatige bijscholing en heroriëntering en dus ook meer flexibiliteit in het studietraject vergt.

In Vlaanderen raakt men steeds meer overtuigd van het belang van levenslang leren. Levenslang leren wordt vaak geassocieerd met bijscholing, training en aanvullende beroepsopleidingen. In dit artikel bekijken we levenslang leren vanuit een andere invalshoek: de deelname van volwassenen aan bachelor en masteropleidingen van het hoger onderwijs (de zogenaamde basisopleidingen). Deze route is eens te

meer belangrijk in het licht van de grote uitval in het hoger onderwijs en de stagnerende onderwijsdemocratisering. Mensen dienen een 'tweede kans' te krijgen om op latere leeftijd vooralsnog een diploma van het hoger onderwijs te behalen.

Het explorerende VIONA-onderzoek 'Levenslang leren en de terugkeer van volwassenen in het hoger onderwijs' wenst een antwoord te bieden op de volgende onderzoeksvragen:

wat biedt het Nederlandstalige hoger onderwijs aan herintreders die een basisopleiding wensen te volgen vandaag aan (aanbod), wie zijn deze studenten (gebruikers), waarom gaan ze opnieuw studeren (motivaties) en welke faciliterende beleidsinstrumenten zijn er voorhanden, welke zijn gekend en welke worden gebruikt (beleid)?

Terminologie en methodologie

Terminologie

De term hoger onderwijs refereert in dit onderzoek naar het onderwijs dat wordt ingericht binnen hogescholen en universiteiten. Het hoger onderwijs voor sociale promotie behoort dus niet tot de scope van dit onderzoek.

Een basisopleiding definieerden we in dit onderzoek als een opleiding die leidt tot het verkrijgen

van de graad van bachelor of master, (met uitzondering van bachelors na bachelor en masters na master). Ook de academische initiële lerarenopleiding en de initiële lerarenopleiding van academisch niveau werden in het onderzoek opgenomen. Deze opleidingen zijn immers ook gericht op het verwerven van basiscompetenties.

Cruciaal in dit onderzoek is het begrip 'herintreder in het hoger onderwijs'. Een herintreder in het hoger onderwijs is een student die reeds actief was op de arbeidsmarkt (en/of momenteel werkt) en die zijn of haar loopbaan onderbreekt om hogere studies aan te vatten of die studeren en werken combineert. Iemand die onafgebroken studeert sinds de middelbare school is dus geen herintreder. Naargelang de gebruikte databron werd deze inhoudelijke definitie geoperationaliseerd.

Methodologie

Naast een literatuuronderzoek en een analyse van de Databank Tertiair Onderwijs¹ werd er een eigen dataverzameling opgezet.

Om het aanbod in kaart te brengen, werden websites en informatiebrochures van alle Vlaamse hogescholen en universiteiten (academiejaar 2005-2006) gescreend op richtingen die op zo'n manier zijn georganiseerd dat ze interessant zijn voor werkenden die willen terugkeren naar het hoger onderwijs (avondonderwijs, afstandsonderwijs, ...). Aanvullend werd een aantal hogescholen en universiteiten door middel van interviews bevraagd over de inspanningen die reeds worden geleverd op het vlak van levenslang leren, over de barrières die scholen ondervinden in de organisatie van het levenslang leren, over mogelijke samenwerkingsverbanden die bestaan en over de middelen die vanuit de scholen zelf worden ingezet.

Centraal in dit onderzoek stond een *survey* bij herintreders in het hoger onderwijs. We lanceerden in 2006 een webenquête² bij 25 tot 64-jarigen in basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen. Om zoveel mogelijk respondenten te bereiken werd de medewerking gevraagd van *alle* hogescholen en universiteiten. Van de 29 hogescholen en universiteiten uit het Vlaamse studielandschap werkten er 26 mee. Daarnaast namen ook alle Vlaamse studie-

centra van de Open Universiteit Nederland deel aan het onderzoek. In totaal werden 13 161 studenten aangeschreven, waarvan 12 803 effectief de oproep tot deelname aan het onderzoek ontvingen. In totaal hebben 3 951 studenten de enquête ingevuld, waarvan na uitvoerige cleaning 3 637 bruikbare enquêtes overbleven. We bereikten bijgevolg een nettorespons van 28%. Zoals reeds vermeld, werd het begrip herintreder geoperationaliseerd naargelang de gebruikte data. Op basis van het antwoord van de respondenten op twee vragen uit het onderzoek, werden herintreders gedefinieerd als studenten van 25 tot en met 64 jaar oud die niet onafgebroken studeren sinds de middelbare school. In totaal beantwoordden 2 673 studenten aan dit criterium. In de analyse van deze webenquête werd steeds een onderscheid gemaakt tussen herintreders die een eerste diploma van het hoger onderwijs willen behalen en studenten die reeds over een diploma van het hoger onderwijs beschikken.

Onderzoeksresultaten

Het gespecialiseerde aanbod gericht op herintreders

Internationaal onderzoek heeft het belang aangevoeld van een voldoende flexibele onderwijsstructuur ter bevordering van het levenslang leren. Vlaanderen heeft hier recent op ingespeeld met de invoering van de BAMA-structuur en met het Flexibiliseringsdecreet (Taylor, 2001; Bourgeois en Freney, 2001; Nokosalakis & Kogan, 2001). Een flexibele studievoortgang, de valorisatie van eerder verworven competenties en de mogelijkheid voor bepaalde studenten om zonder diploma van het secundair onderwijs in te stromen in het hoger onderwijs zijn belangrijke elementen die in de beslissing van volwassenen om terug te keren naar het hoger onderwijs kunnen meespelen. Vele betrokkenen zijn van oordeel dat deze aspecten slechts succesfactoren kunnen worden als ze gekoppeld worden aan alternatieve (verkorte) leertrajecten en nieuwe onderwijsmethoden.

Een aantal hogescholen en universiteiten levert sedert enige tijd inspanningen om flexibele opleidingen aan te bieden die de combinatie van gezin en/of werk met hogere studies op latere leeftijd moeten vergemakkelijken. Naast de opleidingen

die worden aangeboden door de Open Universiteit Nederland, werden in het academiejaar 2005-2006 49 basisopleidingen georganiseerd die omwille van hun organisatie interessant zijn voor mensen die op latere leeftijd (opnieuw) een studie willen aanvaarten in het hoger onderwijs. Deze opleidingen kennen een groot succes: niet minder dan 5 195 studenten maken er gebruik van waarvan 44% studeert aan een Vlaamse hogeschool, 40% aan de Open Universiteit Nederland en 16% aan een Vlaamse universiteit. Een aantal initiatieven wordt aangeboden via afstandsonderwijs. Ook heel wat opleidingen worden 's avonds en in het weekend aangeboden. Daarnaast zijn verschillende opleidingen combinatievormen tussen dag- en afstandsonderwijs. Opvallend is dat de meeste opleidingen niet zomaar toegankelijk zijn voor alle geïnteresseerden. Binnen de hogeschoolopleidingen worden er vaak diplomavereisten ingevoerd, bij de universitaire opleidingen moeten herintreders vaak actief zijn op de arbeidsmarkt. De toegang tot de Open Universiteit Nederland daarentegen is erg open.

Voor de hogescholen concentreren de meeste initiatieven zich binnen de studiegebieden onderwijs, sociaal-agogisch werk en gezondheidszorg. Het grote aanbod binnen deze studiegebieden kunnen we verklaren door een sterke vraag naar geschoolde werknemers binnen de overeenkomstige arbeidssectoren. Blijft de vraag waarom er niet binnen alle opleidingen die leiden tot knelpuntberoepen wordt voorzien in een aanbod naar herintreders in het hoger onderwijs. Binnen de universitaire opleidingen (met inbegrip van de Open Universiteit Nederland) vallen bijna alle initiatieven onder de humane wetenschappen. De quasi afwezigheid van het aanbod in de wetenschappelijke richtingen is treffend.

De inspanningen om een flexibel onderwijsaanbod aan te bieden dat de combinatie van gezin en/of werk met hogere studies op latere leeftijd vergemakkelijkt, vertaalt zich in een stijgende trend van het aantal volwassenen in het hoger onderwijs. Het aandeel 25-64-jarigen binnen de totale studentenpopulatie die een basisopleiding of een initiële lerarenopleiding in het hoger onderwijs volgt, is toegenomen van 5% in het academiejaar 1999-2000 tot 7,1% in het academiejaar 2003-2004³ (bron: Databank Tertiair Onderwijs).

Profiel van de herintreders in het hoger onderwijs

Zoals we eerder vaststelden in de studie van het aanbod, leerden de analyse van de Databank Tertiair Onderwijs en de webenquête ons dat de herintreders in het hoger onderwijs zich concentreren binnen enkele studiegebieden. Voor de hogeschoolopleidingen studeren de meeste studenten binnen de domeinen 'Onderwijs' en 'Gezondheidszorg'. Daarnaast worden ook vaak opleidingen gevolgd binnen de studiegebieden 'Sociaal-agogisch werk' en 'Handelswetenschappen en bedrijfskunde'. De universiteitsstudenten kiezen erg vaak voor de studiegebieden 'Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen', 'Politieke en sociale wetenschappen' en 'Psychologie en pedagogische wetenschappen'. De studenten van de Open Universiteit Nederland kiezen het vaakst voor de module 'Psychologie'.

Op basis van de antwoorden van 2 673 studenten tussen 25 en 64 jaar oud die bovendien een onderbreking hebben gehad in hun studietraject kan een eerste beeld worden gevormd van de herintreders in de basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen van het hoger onderwijs. De studenten werd een uitgebreide elektronische vragenlijst voorgelegd. We overlopen kort de belangrijkste bevindingen.

Zo kunnen we uit de beschikbare gegevens afleiden dat de leeftijdscategorie van 25 tot 29 jaar het beste vertegenwoordigd is. Vrouwen zijn met 61,9% sterk vertegenwoordigd onder herintreders in het hoger onderwijs. Naar gezinssituatie stellen we vast dat 57% van de herintreders met een partner samenleeft, 22% is alleenstaand, 12% woont in bij de ouders en 6% is alleenstaande ouder. Bijna 40% van de herintreders heeft kinderen; in drie op de vier gezinnen woont meer dan één kind. Hoewel de meesten aangeven gebruik te kunnen maken van (formele en/of informele) kinderopvang blijkt de combinatie studeren/gezin voor de meeste herintreders problematisch.

Herintreders zijn voor de overgrote meerderheid van Belgische origine. Slechts 15,4% is niet-Belg of Belg van allochtone afkomst.⁴

Naast de persoons- en gezinskenmerken bevatte de webenquête ook gegevens die verband houden met de studie(s) op het moment van de bevraging en het

studieverleden van de student. In vergelijking met alle 25- tot 64-jarigen in het Vlaams Gewest, zijn hogeschoolden oververtegenwoordigd bij de herintreders. Het percentage laaggeschoolden is daarentegen erg laag. De meeste herintreders (60,7%) hadden namelijk al een diploma van het hoger onderwijs behaald voor ze zich inschreven voor hun huidige opleiding. In de meerderheid van de gevallen ging het om een diploma van het hoger onderwijs van het korte type (professioneel gerichte bachelor). Een kwart had reeds een universitair diploma.

Voor een op de vier (23,5%) gaat het om *een tweede kans*. Zij hebben in het verleden wel al eens een studie gevolgd aan een hogeschool of aan een universiteit, maar deze opleiding vroegtijdig beëindigd, zodat ze het hoger onderwijs in het verleden

ongediplomeerd verlaten hebben. De belangrijkste redenen waarom een kleine groep herintreders nooit eerder studeerde aan een hogeschool of universiteit zijn (1) dat men het beu was om te studeren, (2) dat men moest gaan werken om geld te verdienen, (3) dat men dacht dat verder studeren te moeilijk was en (4) dat men er het nut niet van inzag. Voor 15% gaat het om *een eerste kans* op een hoger onderwijsdiploma op latere leeftijd. Deze volwassenen hebben in het verleden nog nooit de stap gezet naar het hoger onderwijs. Bijna iedereen van de 25-64-jarigen die nog geen diploma hadden van het hoger onderwijs heeft wel een diploma van het hoger middelbaar onderwijs.

In een derde luik van de enquête kwam de arbeidsmarktsituatie van de studenten aan bod. Tabel 1

Tabel 1.

De arbeidsmarktsituatie van de herintreders

Arbeidsmarktsituatie	Geen diploma HO		Diploma HO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
<i>Betaald werk</i>	508	48,3	1 111	68,5	1 619	60,6
Werknemer of ambtenaar	474	45,1	1 032	63,6	1 506	56,3
Zelfstandige	21	2,0	61	3,8	82	3,1
Helper van een zelfstandige	7	0,7	7	0,4	14	0,5
Zonder statuut	6	0,6	11	0,7	17	0,6
<i>Tijdelijk onderbroken betaald werk</i>	42	4,0	105	6,5	147	5,5
Tijdskrediet	18	1,7	42	2,6	60	2,2
Loopbaanonderbreking	13	1,2	35	2,2	48	1,8
Ouderschapsverlof	1	0,1	2	0,1	3	0,1
Medische bijstand	0	0,0	4	0,2	4	0,1
Onderbreking: andere onderbreking	6	0,6	15	0,9	21	0,8
Onderbreking: manier niet ingevuld	4	0,4	7	0,4	11	0,4
<i>Geen betaald werk</i>	501	47,7	406	25,0	907	33,9
Gepensioneerd: rust- en weduwenpensioen	2	0,2	5	0,3	7	0,3
Gepensioneerd: brug- en vervroegd pensioen	2	0,2	13	0,8	15	0,6
Ziekte of invaliditeit	13	1,2	14	0,9	27	1,0
Uitkeringsgerechtigd volledig werkloos	312	29,7	176	10,9	488	18,3
Huishouden (zonder uitkering)	43	4,1	68	4,2	111	4,2
Niet werkend: ander statuut	115	10,9	111	6,8	226	8,5
Niet werkend: statuut niet ingevuld	14	1,3	19	1,2	33	1,2
Totaal	1 051	100,0	1 622	100,0	2 673	100,0

Chi-kwadraat = 0,000 – Cramer's V = 0,272

Bron: Webenquête 'Levenslang leren en de terugkeer van volwassenen naar het hoger onderwijs', Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq, 2006

geeft een gedetailleerd beeld van de arbeidsmarkt-situatie van de herintreders in het hoger onderwijs. De gegevens worden afzonderlijk weergegeven voor de groep studenten met en zonder diploma van het hoger onderwijs.

Tabel 1 toont dat de meerderheid van de herintreders (60,6%) op het moment van de bevraging werkte. Opmerkelijk is dat slechts een erg klein percentage zijn of haar loopbaan onderbrak. De meeste herintreders met een betaalde baan blijken werknemer of ambtenaar te zijn. Werknemers en ambtenaren zijn oververtegenwoordigd bij de herintreders, terwijl zelfstandigen ondervertegenwoordigd zijn. De meeste werkende herintreders doen dit voltijds. Ze zijn massaal tewerkgesteld in de quataire sector. Meer dan een kwart van de werkende herintreders is tewerkgesteld binnen de sector 'Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten'.

Herintreders zonder betaalde baan zijn voornamelijk uitkeringsgerechtigde werklozen. De groep herintreders die een eerste diploma van het hoger onderwijs wensen te behalen, telt bijna drie keer zoveel uitkeringsgerechtigde werklozen dan de groep herintreders die reeds een hogeschool- of universitair diploma hebben behaald. Bij de groep herintreders die nog geen diploma hoger onderwijs behaalden is een op de drie uitkeringsgerechtigd werkloos. Tot slot zien we in tabel 1 dat 4,2% van de herintreders instaat voor het huishouden (zonder hiervoor een uitkering te krijgen).

Herintreders die hun loopbaan tijdelijk onderbreken om opnieuw te gaan studeren, onderbreken hun loopbaan meestal voltijds. Doorgaans doen ze dit via het stelsel van tijdskrediet of het stelsel van loopbaanonderbreking.

Motivaties en hinderpalen van herintreders in het hoger onderwijs

Waarom vatten volwassenen hogere studies aan? Studeren de herintreders louter uit interesse? Of willen ze hun kansen op de arbeidsmarkt verhogen? Deze vragen stonden centraal in het vierde luik van de webenquête. Het onderzoek toont aan dat het vaak een combinatie van beide aspecten betreft.

De meeste herintreders studeren diploma- en arbeidsmarktgericht. Voor veel herintredende studenten in de basisopleidingen is studeren een manier om hun kennisniveau te verhogen (83,5%), een (nieuwe) job te vinden (60,2%), om hun mogelijkheden te vergroten om door te stromen in hun huidige job (45,2%) of om hun financiële toestand te verbeteren op lange termijn (43,4%).⁵ Voor een (overigens niet te verwaarlozen) minderheid is studeren ook een zinvolle tijdsbesteding (36,5%) of een manier om nieuwe mensen te leren kennen (20,3%).⁶ Intrinsieke (leer)motivaties zoals interesse in een bepaalde richting, de drang om iets nieuws bij te leren en de wil om iets te realiseren wat men altijd al had willen doen, spelen een belangrijke invloed op de beslissing van volwassenen om (opnieuw) te gaan studeren in het hoger onderwijs. Professionele en financiële motieven zijn belangrijker voor studenten die een eerste diploma van het hoger onderwijs wensen te verwerven dan voor studenten die reeds een diploma hebben van het hoger onderwijs. Motieven die minder belangrijk zijn, houden verband met de verwachtingen van hun werkgever, familie, vrienden en kinderen. Toch geeft een aanzienlijke groep studenten zonder diploma van het hoger onderwijs aan dat het voldoen aan verwachtingen van familie en vrienden heeft meegespeeld in hun terugkeer naar het onderwijs.

De meeste respondenten verwachten dat hun opleiding een positief effect zal hebben op hun werksituatie. Vooral ten aanzien van het vinden van een (nieuwe) job en de taakinhoud van hun (nieuwe) job verwachten de studenten een positieve verandering. Wat alle bevroegde werkgerelateerde aspecten betreft, verwachten de studenten zonder diploma van het hoger onderwijs vaker een positief effect dan de studenten met een diploma van het hoger onderwijs. Op het moment van de bevraging gaven de meeste studenten aan dat ze nog geen effecten ervaren van het volgen van hun opleiding op arbeidsgerelateerde aspecten.

Om een beter inzicht te krijgen in de mogelijke problemen waarmee herintreders worden geconfronteerd, legden we hen een lijstje met mogelijke moeilijkheden voor en vroegen hen of ze gehinderd werden door deze aspecten. Het antwoord op deze vraag wordt weergegeven in tabel 2. We rangschikten de topics thematisch.

Vijf aspecten worden door de meerderheid van de respondenten ervaren als een hinderpaal: de combinatie van studie en het runnen van een huishouden/gezin, het vrijmaken van tijd om te studeren, de combinatie van studie en arbeid, de combinatie van studie en vrije tijd en combinatie van studie en sociale relaties met vrienden. Ook de financiële aspecten worden door veel studenten ervaren als een hindernis. Niet enkel de kostprijs van de studie, maar ook het inkomensverlies door minder te werken, levert voor vele respondenten problemen op.

We vinden significante verschillen in hinderpalen tussen herintreders zonder en met diploma van het hoger onderwijs. Vooral het inkomensverlies door minder te werken wordt door de twee groepen an-

ders ingeschat. Voor meer dan de helft van de studenten zonder diploma van het hoger onderwijs (54,3%) levert dit problemen op. Bij de andere groep is dit slechts 38,5%. Ook het vinden van een rustige studieplek en de kostprijs van de studie levert verhoudingsgewijs vaker problemen op onder studenten die een eerste diploma van het hoger onderwijs wensen te behalen. De financiële aspecten die gepaard gaan met de studie hinderen studenten zonder diploma van het hoger onderwijs dus vaker dan studenten met een diploma van het hoger onderwijs. De studenten die reeds een diploma van het hoger onderwijs op zak hebben ervaren meer moeilijkheden om verschillende rollen te combineren. Het was immers in deze groep dat zich ook meer werkenden bevonden.

Tabel 2.

Hinderpalen bij het studeren voor herintreders

Thema's	Hinderen onderstaande aspecten u?	Ja (%)	Neen (%)	Totaal N
Combinatie	De combinatie van studie en het runnen van een huishouden/gezin	65,8	34,2	2 326 ⁽¹⁾
	De combinatie van studie en arbeid	60,7	39,3	2 103 ⁽²⁾
	De combinatie van studie en vrije tijd	59,4	40,6	2 623 ⁽³⁾
	De combinatie van studie en sociale relaties met vrienden	53,2	46,8	2 622 ⁽⁴⁾
	De combinatie van studie en een liefdesrelatie	38,9	61,1	2 245 ⁽⁵⁾
Tijd	Het vrijmaken van tijd om te studeren	65,2	34,8	2 634 ⁽⁶⁾
Financieel	Het inkomensverlies door minder te werken	45,0	55,0	2 178 ⁽⁶⁾
	De kostprijs van de studie	44,2	55,8	2 640 ⁽⁷⁾
Studieomstandigheden	De verplaatsing van en naar de les	30,9	69,1	2 376 ⁽¹⁰⁾
	Het vinden van een rustige plek om te studeren	26,5	73,5	2 614 ⁽⁹⁾
	Het vinden van kinderopvang tijdens de lesuren	22,9	77,1	967 ⁽¹¹⁾
Hogeschool/universiteit	De manier van lesgeven	29,8	70,2	2 474 ⁽¹²⁾
	De communicatie en informatiedoorstroming vanwege de universiteit/hogeschool	29,5	70,5	2 607 ⁽¹³⁾
	De openingsuren van de bibliotheek, het secretariaat, de cursusdienst, het restaurant, ... van de school	25,2	74,8	2 576 ⁽¹⁴⁾
	Toegankelijkheid van professoren en assistenten	14,3	85,7	2 603 ⁽¹⁵⁾
ICT	Het gebruik van computers	6,9	93,1	2 615 ⁽¹⁶⁾
	Toegang tot internet	5,3	94,7	2 633 ⁽¹⁷⁾

Per item gaven minimum 9 en maximum 21 respondenten geen antwoord op de vraag.

Niet van toepassing was een antwoordmogelijkheid: ⁽¹⁾334 n.v.t., ⁽²⁾555 n.v.t., ⁽³⁾35 n.v.t., ⁽⁴⁾33 n.v.t., ⁽⁵⁾413 n.v.t., ⁽⁶⁾474 n.v.t., ⁽⁷⁾24 n.v.t., ⁽⁸⁾24 n.v.t., ⁽⁹⁾44 n.v.t., ⁽¹⁰⁾286 n.v.t., ⁽¹¹⁾1 690 n.v.t., ⁽¹²⁾183 n.v.t., ⁽¹³⁾48 n.v.t., ⁽¹⁴⁾86 n.v.t., ⁽¹⁵⁾59 n.v.t., ⁽¹⁶⁾39 n.v.t., ⁽¹⁷⁾23 n.v.t.

Bron: Webenquête 'Levenslang leren en de terugkeer van volwassenen naar het hoger onderwijs', Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq, 2006

Beleid ter ondersteuning van herintreders in het hoger onderwijs

Volwassenen die terug willen gaan studeren, kunnen gebruik maken van heel wat beleidsmaatregelen. De meeste van deze instrumenten hebben een breder doelpubliek voor ogen en richten zich niet specifiek op herintreders in het hoger onderwijs. De besproken instrumenten vinden hun oorsprong in zowel het federale als het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid. Ook het inschrijvingsbeleid van de Open Universiteit Nederland en de premie van het sectorfonds CEVORA werden onderzocht. In de webenquête werd gepeild naar de kennis, het gebruik en de invloed van volgende beleidsinstrumenten: het federale stelsel van loopbaanonderbreking en tijdskrediet, de daarbij aansluitende Vlaamse aanmoedigingspremie, de korting op het inschrijvingsgeld van de Open Universiteit Nederland, de opleidingscheques voor werknemers, de VDAB-premie voor het volgen van een opleiding die leidt naar een knelpuntberoep, de studiefinanciering van de Vlaamse Gemeenschap, de terugbetaling van inschrijvingskosten en -vergoeding voor een zaterdag- of avondopleiding door CEVORA, de vrijstellingenregelingen op basis van EVK en EVC, het betaald educatief verlof, het vormingsverlof voor ambtenaren en de regeling van vrijstelling in geval van werkloosheid.

Ongeveer 80% van de herintreders maakt gebruik van een of meerdere beleidsinstrumenten ter ondersteuning van het levenslang leren. Het best gekend zijn de stelsels van loopbaanonderbreking/tijdskrediet, de opleidingscheques voor werknemers en het betaald educatief verlof. De nieuwe regelingen inzake EVC en EVK zijn reeds door zo'n 40% van deze studenten gekend.

De vrijstellingenregeling voor volledig werklozen wordt het meest gebruikt door de herintreders die er recht op hebben (70,7%). Ook de opleidingscheques voor werknemers en ambtenaren (62,8%) en het betaald educatief verlof (51,9%) worden gebruikt door meer dan de helft van de rechthebbenden. In mindere mate wordt er gebruik gemaakt van de VDAB-premie voor het volgen van een opleiding die leidt naar een knelpuntberoep (31,3%) en de loopbaanonderbreking of het tijdskrediet (16,1%) door de herintreders die op deze regelingen aanspraak zouden kunnen maken.

We vroegen ook aan de respondenten of de beleidsinstrumenten invloed hebben gehad op hun beslissing om opnieuw te gaan studeren. De opleidingscheques voor werknemers blijken vrij weinig invloed te hebben op de keuze om opnieuw te gaan studeren: slechts 12,5% van de gebruikers gaf aan dat de cheques hun keuze om opnieuw te gaan studeren veel of zeer veel heeft beïnvloed. Bij betaald educatief verlof en loopbaanonderbreking lagen die percentages hoger op respectievelijk 38% en 51%.

De meest motiverende maatregelen waren de regeling binnen de non-profit sector om een diploma verpleegkunde te kunnen halen met behoud van loon en de regeling van vrijstelling van bepaalde verplichtingen in geval van werkloosheid. Respectievelijk 83% en 67% van de gebruikers gaf aan dat die maatregel hun beslissing om terug te gaan studeren veel tot zeer veel beïnvloed had.

Er zijn verschillen in gebruik tussen de herintreders die al een diploma hoger onderwijs hebben en zij die zonder diploma hoger onderwijs intreden, maar deze verschillen kunnen verklaard worden door de arbeidsmarktsituatie: de herintreders zonder diploma hoger onderwijs tellen relatief meer werklozen en maken dus significant meer gebruik van maatregelen als vrijstellingen in geval van werkloosheid. Herintreders die reeds een hoger diploma hebben, maken daarentegen meer gebruik van de opleidingscheques voor werknemers en de stelsels van loopbaanonderbreking/tijdskrediet en de Vlaamse aanmoedigingspremies bij deze stelsels.

Beleidsaanbevelingen

Om het aantal volwassenen in het hoger onderwijs te vergroten, zou het aantal flexibele opleidingen in Vlaanderen uitgebreid en beter gespreid moeten worden over het grondgebied. De meerderheid van de herintreders vindt dat de mogelijkheden voor afstandsonderwijs dienen vergroot. Ook in het flexibiliseringsdecreet werd afstandsonderwijs reeds aangehaald om het levenslang leren te vergemakkelijken. Een betere samenwerking tussen de Vlaamse hogescholen en universiteiten (binnen en over associaties heen) en de Open Universiteit Nederland en een grotere financiële ondersteuning

van de inspanningen die de instellingen leveren, zouden hiertoe kunnen bijdragen. De grote bekommernis van de organisatoren van het huidige aanbod betreft immers de hoge kostprijs van deze opleidingen. Deze wordt in de eerste plaats bepaald door het beperkter aantal studenten waarover de kostprijs kan worden gespreid. Wat de avondopleidingen betreft, kunnen we stellen dat de kostprijs van de opleiding ook door andere factoren wordt beïnvloed. Zo dienen docenten les te geven buiten de daguren, een aantal diensten (bijvoorbeeld secretariaat en bibliotheek) blijven langer open, etc. Ook de gebouwen moeten langer open blijven, wat een verhoging van de algemene kosten van de instelling inhoudt. Voor het afstandsonderwijs geldt dan weer dat een grote investering is vereist in het lesmateriaal, dat een andere vorm aanneemt. Deze kostprijs wordt gedeeltelijk gecupereerd door een besparing in de personeelskosten. Wederom worden deze opleidingen slechts rendabel indien ze door een voldoende grote groep studenten worden gevolgd. Een aantal initiatieven voor onze doelgroep werd omwille van deze financiële overwegingen niet uitgevoerd. Andere opleidingen werden afgebouwd.

Bij de uitwerking van het nieuwe aanbod is het wellicht aangewezen om ook aandacht te hebben voor de aansluiting bij de noden van de arbeidsmarkt. De initiatieven die werden opgestart binnen het studiegebied 'Gezondheidszorg' kunnen hierbij als leidraad dienen. Om het tekort aan verpleegkundigen op te vullen, worden volwassenen via allerlei kanalen aangespoord om op latere leeftijd verpleegkunde te gaan studeren. Niet enkel werkloze studenten worden (door middel van de VDAB-premie voor knelpuntberoepen) gestimuleerd om verpleegkunde te gaan studeren. Ook niet-verpleegkundigen uit de non-profit sector kunnen verpleegkunde studeren met behoud van hun loon. Verpleegkundigen die reeds een A2-diploma op zak hebben kunnen instappen in een verkort traject. De hogescholen leveren bovendien inspanningen om de combinatie van verpleegkunde studeren en werken te vergemakkelijken door middel van avond- en afstandsonderwijs. Deze inspanningen vanwege de hogescholen, de non-profit sector en de overheid hebben hun doel duidelijk niet gemist; de gegevens uit de Databank Tertiair Onderwijs geven aan dat 21,4% van de hogeschoolstudenten tussen 25 en 46 jaar oud een opleiding volgde binnen het studiegebied

'Gezondheidszorg' ten opzichte van 9,3% onder de studenten jonger dan 25 jaar oud in academiejaar 2003-2004.

Het aantal volwassenen in het hoger onderwijs kan wellicht nog vergroot worden, in het bijzonder onder niet-hogeropgeleiden (onder meer onder studenten die nooit eerder instroomden in het hoger onderwijs), werklozen en andere kansgroepen. Deze groepen zijn niet geheel afwezig binnen de groep 'levenslang lerenden' die het voorwerp uitmaakten van deze studie (15,4% is niet-Belg en Belg van allochtone afkomst; 18,3% is uitkeringsgerechtigd volledig werkloos, 39,2% is niet-hogerschoold), maar hun aandeel kan groter. Studenten die nog geen diploma hebben van het hoger onderwijs én in het bijzonder volwassenen die in het verleden nog nooit in het hoger onderwijs studeerden, vinden maar moeilijk aansluiting. Voor mensen die nooit eerder studeerden aan een hogeschool of een universiteit is het immers geen sinecure om hun weg te vinden in het Vlaamse hoger onderwijslandschap. Een betere informatiedoorstroming lijkt noodzakelijk, bijvoorbeeld door een website, zoals deze van 'word wat je wil' en/of een informatiebrochure.

Een aantal bestaande beleidsmaatregelen ter ondersteuning van levenslang leren zou moeten bijgesteld worden. Werknemers in de privé-sector die afstandsonderwijs wensen te volgen, kunnen volgens de huidige regeling bijvoorbeeld geen aanspraak maken op betaald educatief verlof. Ook binnen deze vorm van onderwijs is er echter een aanzienlijke tijdsinvestering van de studenten vereist. Het uitwerken van een aangepaste regeling voor deze groep studenten is dan ook wenselijk. Ook de voorwaarden om binnen de werkloosheidsverzekering in aanmerking te komen voor de vrijstellingenregeling omwille van studies, dienen versoepeld zodat volledig werklozen gemakkelijker kunnen instromen in het hoger onderwijs.

Om de evolutie voor het levenslang leren in Vlaanderen te monitoren, zijn een aantal aanpassingen aan de Databank Tertiair Onderwijs (DTO) nodig. De huidige opbouw van de databank laat immers geen inhoudelijke selectie toe van herintreders in het hoger onderwijs. De hervorming van een databank met daarin gegevens per academiejaar naar een databank waarin studenten doorheen hun stu-

dietraject kunnen worden gevolgd of waarin het academiejaar van laatste inschrijving verplicht zou worden opgenomen, zou het bestuderen van herintreders in het hoger onderwijs vergemakkelijken. Het zou ook erg interessant zijn als er in de databank een variabele zou worden opgenomen die het hoogst behaalde diploma van de student weer geeft (ongeacht het jaartal van afstuderen).

Mieke Augustyns
Lieve De Lathouwer
Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie⁷

Noten

1. Academiejaren 1999-2000 t.e.m. 2003-2004
2. De elektronische enquête werd op een website geplaatst en kon door studenten worden ingevuld. Via een e-mail ontvingen de studenten een individuele inlogcode voor de enquête.
3. Op basis van de DTO werden studenten afgebakend van 25 tot en met 64 jaar die een hoofdinschrijving kennen in een basisopleiding of een initiële lerarenopleiding. Het is echter niet mogelijk, om zoals in de webenquête, herintreders te definiëren als studenten van 25 tot en met 64 jaar oud die niet onafgebroken studeren sinds de middelbare school. De omvang van herintreders op basis van de DTO is bijgevolg overschat.
4. De student of één van zijn of haar ouders werd als niet-Belg geboren.
5. Deze studenten gaven aan dat het respectievelijke motief voor hen een grote tot zeer grote invloed heeft gehad op hun terugkeer naar het hoger onderwijs.
6. Deze studenten gaven aan dat het respectievelijke motief voor hen een grote tot zeer grote invloed heeft gehad op hun terugkeer naar het hoger onderwijs.
7. Met dank aan Hanne Dillen, Prof. dr. Bea Cantillon, dr. Gerlinde Verbist en dr. Joris Ghysels.

Bibliografie

- Bourgeois, E. & Frenay, M. 2001. *University adult access policies and practices across the European Union; and their consequences for the participation of non-traditional adults*. SOE2-CT97-2021.
- Nokosalakis, N. & Kogan, M. 2001. *Lifelong learning: the implications for the universities in the EU*. SOE2-CT98-2043.
- Taylor, R. 2001. Lifelong learning in higher education in Western Europe: Myth or reality? *Adult education and development*, 56.